

ROZHODUJÍCÍ JE LIDSKÝ POTENCIÁL

Budoucnost demokratického státu, i když nepříliš a v nestejné míře i čase, se připravovala na mnoha místech. Kromě Charty 77 a podobných výrazně disidentských organizací to byla seskupení pololegální i legální. Známý je Klausův ekonomický seminář, stejně jako prognostické úterky, které v Domě techniků organizoval Miloš Zeman. Mezi méně známé, čímž není možné říci méně významné, patřil např. Hollmannův tým, který se zabýval především sociálními stránkami infrastruktury sídlišť, či Potůčkův tým, zaměřující svou činnost na využití a kultivaci lidského potenciálu. Pracovala tu řada lidí, kteří se aktivně účastnili polistopadové aktivity, např. Fedor Gál či Tomáš Ježek. Pro činnost posledně jmenovaného týmu vytvořila v rámci státního plánu ekonomického výzkumu podmínky Yvona Strecková z UJEP Brno.

AKTUÁLNOST PROBLEMATIKY

Na počátku činnosti týmu pro využití a kultivaci lidského potenciálu byla otázka: **Co máme vůbec k dispozici pro kvalitativní změny?** Produktivita práce ve srovnání s vyspělými zeměmi byla poloviční až třetinová, materiálně technická základna výroby z poloviny opotřebovaná, ekologická náprava vyžadovala minimálně 150 miliard Kčs, infrastruktura měst a sídlišť zaostalá, odvětví rozvoje člověka nedostatečně rozvinutá atd. Za této situace zůstával jediným možným zdrojem dynamičtějšího rozvoje **lidský potenciál**. Tým se proto soustředil na základní odvětví rozvoje člověka, jímž je zdravotnictví, školství, sociální péče, kultura, tělovýchova a sport. A dále pak na základní funkční určení člověka, jímž je seberozvoj, rodina, práce a veřejný život.

I když se podmínky kvalitativně změnily, objektivní problémy zůstávají, některé se dokonce prohlubují, např. se dále obranářskou politikou nezprivatizovaných podniků snižuje produktivita práce. Je tedy otázkou, nakolik jsou poznatky o využití a kultivaci lidského potenciálu dále užitečné.

Lidský potenciál představuje strukturovanou soustavu dispozic a zaměřenosti člověka k činnostem a k interpersonálním a sociálním vztahům. Je tedy předpokladem životních činností vztahů lidí, jejichž prostřednictvím se jako jednotlivci i sociální skupiny uplatňují ve společnosti a zároveň ji tím mění. Kultivace a uplatnění lidského potenciálu jsou závislé na stupni společenského rozvoje. Lidský potenciál je však zároveň **výsledkem** životních činností a vztahů lidí, proto-

že teprve v činném uplatnění a ve vztazích se mohou tyto dispozice a zaměřenost rozvíjet.

Každá společnost si ke kultivaci lidského potenciálu buduje řadu institucí - zdravotnických, školských, kulturních, sociálních, tělovýchovných, sportovních ap. **Jejich úroveň má pak podstatný vliv na stav lidského potenciálu.** Chceme-li poznat tento stav, nelze to na obecné úrovni, alespoň ne v prvním kroku, ale prostřednictvím jednotlivých analytických složek lidského potenciálu. Jsou jimi **potenciál zdraví, hodnotově orientační potenciál, poznatkový a dovednostní potenciál, tvořivý potenciál, sociálně participační potenciál a individuálně integrativní a regulační potenciál**, tj. schopnost využít v praktické činnosti ostatní složky potenciálu.

Stále ještě existují trochu naivní představy, že máme k dispozici nevyčerpatelné množství lehce mobilizovatelného lidského potenciálu. Zdaleka to není pravda. I navzdory tomu, když nás jeden z ministrů v pořadu Co týden dal ubezpečuje o opaku, konkrétně, že je irelevantní, odejdou-li mladí lidé do ciziny, že tu máme jiných schopných dost. Nemáme. Jinak by pro to speciálně vyškolení odborníci nejezdili po světě, zvláště po vysokých školách, a nelovili ty nejtalentovanější. Nemluvě již o tom, že je dostatečně známo, jak je v populaci rozložena inteligenční úroveň. Těch skutečně talentovaných je poskrovnu.

O SLOŽKÁCH LIDSKÉHO POTENCIÁLU

Hemingway kdysi řekl: „Aby byl člověk dobrým spisovatelem, potřebuje k tomu talent. A pak už jen zbývá, aby byl zdravý ...“ A tak to platí i pro všechna ostatní funkční určení člověka. Právě na zdraví je možno dokumentovat, že za rozvoj lidského potenciálu odpovídá jak společnost, tak každý jednotlivec. Jako jedna z charakteristik zdravotního stavu populace i všeobecného vyjádření rozvoje země se stále častěji, i přes problémy s tím spojené, začíná používat **střední délka života**. A ta je stále u nás, zvláště u mužů, velmi nízká. V Evropě jsme na jednom z posledních míst, i když jsme ještě v roce 1960 byli v první desítce. A co víc: snižuje se zdatnost a odolnost populace (to dobře vědí vojáci), i imunitní schopnosti organismu bránit se nepříznivým vnějším vlivům. Všechno to má nepříznivý vliv na pracovní výkonnost, reprodukci genetického fondu i kvalitu života vůbec. Je to daň za přidělování neodpovídajících prostředků určených péči o zdraví. Tato situace bohužel dále trvá. Včetně nevyjasněnosti dalších věcí v organizaci zdravotnictví.

Ztráty na potenciálu zdraví přitom ovlivňují celý společenský reprodukční proces i další sféry uplatnění člověka, tj. rodinný život, osobní životní uspokojení atd. Je tomu tak proto, že potenciál zdraví představuje fyzickou i psychickou, biologicky a sociálně podmíněnou zdatnost a odolnost. Zdatnost je **komplex** somatických a funkčních dispozic člověka k aktivní existenci. Odolnost je schopnost **aktivně** dosahovat rovnováhy s prostředím a aktivně se přizpůsobit změnám.

„Ve hře“ ovšem není pouze zdravotnictví. Na zdravotním stavu populace se podílí i ekologie, výživa a celkový způsob života. Na druhé straně však není zrovna nejvhodnější poukazovat na skutečnost, že se zdravotnictví podílí na zdravotním

stavu jen zhruba dvaceti procenty. Nemluvě o ošidnosti podobných soudů. Dokud zdravotnictví nebude fungovat tak, že jen ono je odpovědné za zdraví populace, a dokud jednotlivci nedojdou k závěru, že jen oni se musí postarat o své zdraví, nic podstatného se nezmění. Nic horšího by se však v současné době nemohlo stát, že péče o zdraví bude považována za osobní věc každého občana. Není sporu o tom, že pokud jde o odpovědnost za zdraví a s tím spojené hrazení nákladů, je nutné najít odpovídající proporce. Např. ve Švýcarsku si hradí občané téměř všechny náklady na ošetřování zubů, kromě vad genetických apod. Nutí je to starat se o chrup. Proto vynakládají na drahé zubaře jen asi sto franků ročně. Zubní lékaři se každému pacientovi věnují při běžné návštěvě zhruba hodinu. Významná pozornost se věnuje zdravotnické osvětě a prevenci.

Z analýz stavu potenciálu zdraví vyplývají dostatečně jasné cíle: výrazně prodloužit střední délku života a zvýšit podíl života prožitého ve zdraví, bez nemocnosti, úrazovosti a invalidizace, což je zároveň i zvýšením podílu života prožitého v činorodé a tvořivé aktivitě, s pocitem plného uplatnění tělesného, duševního a sociálního potenciálu lidí. Je to zároveň příspěvek k celkovému ozdravení genetického fondu našeho národa.

Homér kdysi napsal: „Jsem částí všeho, co jsem potkal.“ I každý z nás je svědkem mnoha jevů, situací, událostí. Vše přitom neustále hodnotíme. Některé věci či jevy jsou nám sympatické či potřebné, jiné méně, resp. je přijímáme i s odporem. Tak se postupně vytváří struktura našich hodnot, jejich hierarchie na základě preference, naše hodnotová orientace. Usilujeme o saturaci preferovaných hodnot, vynakládáme k tomu potřebné úsilí, ovlivňuje to naši motivaci. Tak hodnotová orientace má vliv i na naše chování.

Hodnotově orientační potenciál tak představuje sklon věnovat se pouze těm životním aktivitám, které jsou v souladu s přijatou soustavou hodnot. Je založen na schopnosti člověka přikládat diferencovanou význam všemu, co souvisí se životem, a rozhodovat se s ohledem na okolnosti, které přesahují individuální lidskou existenci.

Podle empirických výzkumů je v popředí hodnotové orientace současné populace zdraví, rodinný život a mír. Rok od roku stále zřetelněji tlhnou generace k individuálním hodnotám. Preferují je nejen před hodnotami volného času a konzumentskými, ale i hodnotami pracovními a společenskými. Pokračuje dále tendence uchýlovat se do soukromí. Z pracovních hodnot jsou preferovány pracovní kolektiv, výdělek, stálá práce, méně pak kvalifikace a postoje k inovacím a technice. Tedy hodnoty, na kterých závisí naše budoucnost, přechod k informační společnosti.

A co hůře, zcela zasunutý vzadu se po jistém polistopadovém oživení opět ocitají **hodnoty participační**, zájem o veřejnou činnost, zvláště v místě bydliště. Ale týká se to i zájmu o členství a činnost v politických stranách. Tento určitý odpor je jistě dědictvím minulosti. Ale vezmeme-li v úvahu, že např. o personální politice třeba ve státní správě rozhodují politické strany, může to být vážnou bariérou výběru těch skutečně nejlepších. Velikost politické strany a jejího vedení se nakonec může

ukázat v tom, že dokáže dát přednost někomu jinému než členu vlastní strany. Rozhodující je, aby byl odborník.

Do hodnotových orientací se promítl a dále promítá celý dosavadní vývoj. Zvláště pak příkrý nesoulad mezi oficiálně deklarovanými a v praxi skutečně uplatňovanými hodnotami. Nezdá se, že by se zatím všechno podstatněji změnilo. Jedním z těch faktorů, proč předcházející systém padl způsobem, jakým padl, byla totální korupce. I dnes však společnost zneklidňuje přinejmenším tušení tohoto rozkladného jevu. Má nesporný vliv i na rozsah a kvalitu participace. Bez aktivní a smysluplné participace se však ze současné stagnace nedostaneme. Což není popřením výrazné aktivizace např. trhu. Ten ale není všeobíjající.

Tak se dostáváme obecně k **sociálně participačnímu potenciálu**, který může být definován jako dispozice vstupovat do širších sociálních vazeb, uplatňovat se v nich a zároveň respektovat nároky, vyplývající z účasti na fungování sociálních institucí, které tyto vazby zprostředkovávají.

O povaze participace v totalitním režimu jsme měli možnost se přesvědčit osobně. Přitom si ovšem nelze dělat ani iluze, že v demokratické společnosti budou participovat všichni. Ale právě na podílu a kvalitě této participace je závislá prosperita společnosti. Žádná společnost nemůže bez její jisté míry existovat. Ani totalitní režim, který si vynucuje účast na společenských činnostech, aby jejich prostřednictvím lidmi manipuloval. Bez určité participace nemůže žít většina lidí. Zvláště pak v našem národě máme geneticky zakódovanou jak tendenci k demokracii, tak odpor k nelegitimní a neoprávněné autoritě. Proto máme sklon se sdružovat i ve spontánních aktivitách. V posledních desetiletích se však prostor pro takové sdružování neustále zužoval (po druhé světové válce bylo u nás kolem dvaceti tisíc nejrůznějších sdružení, na konci komunistického režimu již pouhých 1500, navíc kontrolovaných). Proto také bezprostředně po listopadových událostech došlo přímo k erupci vytváření tisíců hnutí a sdružení.

Je tu ovšem ještě vážnější problém. Zatím se u nás vytvořila majoritní forma demokracie, tedy účastnická a zastupitelská, s nižším podílem delegované odpovědnosti na jedince a s vyšším podílem odpovědnosti a kompetence voleným reprezentantům. Lidé jsou však připraveni na diskusi a dialog. Ve světě je také patrná tendence od této reprezentativní k participativní demokracii. Od hierarchických struktur k síťovým činnostem, představovaným především samosprávnými organizacemi. Od institucionální péče o člověka k svépomocným aktivitám lidí. Od majority k expertním systémům, k podpůrné úloze vědy. Od rozhodování většiny k respektování potřeb, zájmů a způsobu života nejrůznějších sociálních skupin a jednotlivců. Možná to zní při našich aktuálních problémech trochu jako hudba budoucnosti, ale je to naše perspektiva, na kterou i nyní nesmíme zapomínat. A to vše při úplné veřejné informovanosti o podstatných otázkách rozvoje demokratické společnosti a rozšíření a prohloubení práv člověka na individuální rozvoj.

Budoucnost je založena na **intelektuálním potenciálu, invenci, inovacích, tvořivosti**. Největší ztráty způsobuje nevyužití tvořivého potenciálu. Pyšníme se tím, že máme v našem národě obrovský tvořivý potenciál. Zatím však je stále

patrná velká diskrepance mezi invencí, objektivizovanou např. množstvím námětů, programů, vynálezů ap., a jejich nízkým využitím. A to i přesto, že se tvořivost přestala přelévat do volného času a stínové ekonomiky, jak to bylo typické ještě v nedávné minulosti.

Kreativní schopnosti jsou v populaci rozloženy podobně jako intelektuální předpoklady velmi nerovnoměrně. Vysoce tvořivých jedinců jsou pouhá dvě procenta. Nikoho z nich bychom neměli ztratit.

Tak se opět obecněji dostáváme k **poznatkovému a dovednostnímu potenciálu**, představujícímu disponibilitu s poznatky a dovednostmi, nezbytnými pro realizaci diferencovaných lidských činností a vztahů včetně připravenosti vhodné je uplatnit při sebeutváření člověka v praxi. Přechod k tržní ekonomice je nemyslitelný bez využití disponibilních poznatků a schopností lidí. Právě na stupni využití tohoto disponibilního potenciálu a jeho další kultivace je především založena prosperita nejvyspělejších zemí. (K tomu ovšem metodologická poznámka: Lidský potenciál je možno pojmut jako totalitu možností člověka a populace, tj. čeho jsou teoreticky schopni dosáhnout. Je to vlastně prostor pro další kultivaci lidského potenciálu. Disponibilní lidský potenciál je to, co má jedinec a společnost v daném okamžiku k dispozici. Konečně pak existuje skutečně využitý potenciál. Mezi těmito kategoriemi lidského potenciálu a jeho realizací jsou ovšem významné diskrepance. Rozhodující pro praxi je co nejvíce jej kultivovat a co nejvíce využít. Na tom je založena nejen prosperita, ale má to zároveň svou lidskou a demokratickou dimenzi.)

Současnou přelomovou etapou je možno, s vědomím diskusnosti, charakterizovat jako **přechod od industriální k informační společnosti**. Obsahem je mj. intelektualizace a s ní spojená intenzifikace, internacionalizace, ekologizace a inovativnost výkonu pracovních profesních rolí a řízení společnosti. A dále a především humanizace společnosti a s ní spojená demokratizace, lidská práva a rovné šance lidí. Obě složky jsou zcela neodlučitelné. Navíc se potvrzuje, že ekonomická úroveň zemí v podstatě odpovídá stupni její demokratizace a humanizace. Což platí ovšem i naopak: jaká je úroveň demokratizace země, taková je i její šance ekonomicky prosperovat.

Intelektualizace je do značné míry závislá na kvalitě poznatkového a dovednostního potenciálu. Z minulosti jsme sice zdědili dost vysoký podíl občanů se středním odborným vzděláním, ale méně již se středním všeobecným a zvláště pak vysokoškolským vzděláním. Tedy v typu a stupni vzdělání ve světě rozhodujícím.

Pro minulý režim bylo typické, že na jedné straně byli ve vysokých a odpovědných funkcích lidé s neodpovídající kvalifikací a vzděláním, na druhé straně pak lidé s vysokou kvalifikací byli nuceni pracovat na místech, kde jejich kvalifikace a vzdělání využity nebyly. Je však smutné, že s podobnými jevy se můžeme bohužel setkávat dále.

V této souvislosti je nemožné se nevyjádřit k praxi přijímání na výběrové školy. **Rozhodující vždy musí být talent.** Není možné ztratit ve vzdělávacím procesu ani jednoho talentovaného mladého člověka. Finanční možnosti rodiny musí být až

na druhém místě. Jinak zaměníme složení výběrových škol na základě mocenské protekce za složení na základě finanční situace rodiny. Nemluvě již o tom, jaké to může mít důsledky pro kvalitu pedagogického procesu.

ČESKÉ POUŠTĚNÍ SI ŽILOU

Strukturu ekonomiky a společenského života vůbec je nutno postavit na potenciálu, který tu je, a na předpokladech, jak jej dále kultivovat. To pochopili již před čtvrtstoletím Japonci, když na přelomu šedesátých a sedmdesátých let kriticky zhodnotili své předpoklady a přijali program informatizace společnosti, založený právě na kvalifikačních přednostech lidí, především intelektuálním potenciálu. Měli bychom k tomu skutečně dospět i my. Pozitivní je tu skutečnost, že pomalu převládá mínění, že musíme mít **státní politiku**, že nestačí pouze programy vítězných politických stran či existence právního státu s fungující tržní ekonomikou. Konečně Francouzi asi vědí, co dělají, když každých deset let vytyčují státní strategii. Mělo by to vždy být něco, co není pouze svázáno s aktuálním děním, stranickou politikou, ale míří na základě analýzy a konfrontace s úspěšnými zeměmi závazně do budoucnosti.

Samozřejmě, jak lehce se něco takového říká, o to hůře dělá. Jsme národem, který již podesáté v tomto století zažívá cosi, co lze nazvat pouštění si žilou. Někdy nám k tomu dopomohli jiní, jindy my sami, i když cizími inspirováni. Nejdříve nám zdecimovala náš potenciál první světová válka. Po ní jsme ne vždy efektivním způsobem využili lidský potenciál, který nám tu zbyl po Rakousko-Uhersku. Za pár let došlo k další devastaci za světové hospodářské krize. Po Mnichovu odešla část lidí, většinou nejschopnějších, do emigrace, a ne všichni se vrátili. Za války kromě mnoha jiných ztrát přišlo o život 360 tisíc lidí, z toho dvě třetiny našich židovských spoluobčanů. Po druhé světové válce jsme nejen poprávu potrestali kolaboranty, ale spolu s nimi i řadu vedoucích pracovníků a odborníků, kteří se podřízeným zdáli proto, že vyžadovali plnit povinnosti, příliš asociální. (Dalo by se přitom i diskutovat při oprávněném odsunu Němců o jeho rozsahu.) K další decimaci lidského potenciálu z třídně politických i jiných důvodů došlo po roce 1948. Na ně navazovaly čistky v roce 1958 jako reakce na polské a maďarské události. Statistice lidí pak bylo postiženo po 21. srpnu 1968 a v období tzv. normalizace...

Proč je to tu třeba připomínat? Abychom **neudělali stejnou chybu jako tolikrát v minulosti**, abychom si **nezdevastovali a nezdecimovali znovu náš lidský potenciál**. Máme ho už dost zdravotně, hodnotově orientačně, kvalifikačně, vzdělanostně i jinak poničený. Proč jsou mimo jiné Spojené státy tak úspěšné? Jistě je stejně jako nás postihly obě světové války a hospodářská krize. Ale spolu s tím, že v USA dokázali integrovat evropské a světové vlny emigrantů, zvláště pak kalvínský živel s výkonovou hodnotovou orientací, a také tím, že tu byla ve srovnání s Evropou práce vždy drahá, neboť si sem lidé přicházeli v první fázi především vydělat, pak rozhodující bylo, že v této zemi, až na krátkou epizodu maccarthismu, si nikdy **nedevasovali lidský potenciál**. Tak to bylo i v jiných zemích. Determinace je ovšem jednoduchá, neměli tu v moderní době totalitní režimy.

Nejhorší totiž je, což potvrdí psychologové, zahnat lidi do kouta, nedat jim šanci. Prosazovat v personální praxi místo výkonových askriptivní kritéria - stranická, přátelská, na základě svérázně vykládané minulosti lidí... Už nyní jsme ztratili mnoho schopných lidí, často i charakterově křišťálově čistých, kterých by si všude ve světě vážili, a proto se nám i upřímně diví. Vše to je přímluvou za toleranci a velkorysost.

Kategorickým imperativem by proto mělo být, a to i v probíhajícím mocenském střetávání, odstranit všechny askriptivní bariéry, které znemožňují lidem se uplatnit. To je totiž podmínka i optimálního uplatnění individuálně integrovaného a regulačního potenciálu. Vždycky pochopitelně budou lidé, kteří s minimem schopností dokáží maximum, a na druhé straně schopní, kteří se příliš neprosadí. Neměli bychom to však podporovat, naopak vytvářet předpoklady pro schopné. Pro osobnosti, které kromě svých odborných schopností mají ještě jednu vlastnost, která je navíc v současné době i rozhodující, a tou je **odpovědnost**. A to je oč tu běží.

Plukovník doc. PhDr. Zdeněk R o z u m, CSc.

OSOBNOST VOJENSKÉHO PROFESIONÁLA: MOŽNOSTI, PŘEDPOKLADY A POŽADAVKY

Naši armádu, transformovanou podle nové vojenské doktríny, charakterizují mimo jiné intenzivně probíhající procesy humanizace a demokratizace. Tyto procesy evokují kvalitativně nové požadavky na osobnostní profil zejména vojáků z povolání. Vysoká úroveň všeobecné vzdělanosti, dobré fyzické a psychické předpoklady, žádoucí charakterové vlastnosti spolu s nezbytnými vojensko-odbornými kvalitami představují **souhrn základních požadavků na osobnost vojenského profesionála.**

Jedinec, absolvent vojenské školy či kurzu jakéhokoli typu se stává profesionálem jen za předpokladu, že u něj byly na žádoucí úrovni zformovány především **vojensko-odborné kvality** (osvojení pravidel a zásad vedení jednotlivých druhů